

Marcel Liebman: Demokratisk centralism – den demokratiska aspekten

Lenin 1905. En revolution som skakade om en lära.

[Denna artikel publicerades i *Monthly Review* 1970. Här översatt från *Ozleft*, ett australiensiskt diskussionsforum för vänstern och de gröna. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Leninismen och revolutionen möttes för första gången år 1905. Före det hade Lenin sysslat med att utarbeta en teori och den dagliga praktiken för revolutionens verktyg, förtruppsspartiet. Han hade utförligt gått igenom vad som krävdes av partiet strukturellt och vilka metoder som var möjliga att använda. Han hade utvecklat en del av sina viktigaste begrepp – behovet av att centralisera partiet, den disciplin som måste styra det, och partiets roll för att vägleda massorna och organisera dem som kadrer för att motverka de brister hos spontaniteten som han hade betonat så kraftigt. Slutligen hade Lenin, speciellt i *Vad bör göras?*, betonat den grundläggande betydelsen av ett parti av yrkesrevolutionärer, som så att säga utgjorde ett politiskt och militärt system som både kunde kämpa mot polisförtrycket och utgöra ett bålverk mot opportunisten. Dessa tankar utgjorde den första systematiska och sammanhängande uppfattningen om ett elitparti som hade till uppgift att leda proletariatets aktivitet.

Revolutionen 1905 ger den första möjligheten att observera hur flexibla Lenins åsikter var, hur smidiga hans teorier var, och de grundläggande kännetecknen hos hans revolutionära genialitet: hans förmåga att inse vad händelserna innebar och vilka konsekvenser de fick, hans förmåga att se de nya möjligheter som uppstod ur nya fakta och plötsligt vände upp och ner på de analyser – inklusive hans egna – som sedan länge tagits för givna. Och sist men inte minst hans vilja och förmåga att lära från massorna och framgångsrikt tillämpa rörelsens lärdomar. Att han kunde göra det berodde inte på sluga och cyniska beräkningar från hans sida, utan på hans djupt revolutionära och demokratiska övertygelse att folket var ombud för sin egen befrielse, och på temperamentet hos en kämpe som villigt övergav teorins dysterhet för att helt och fullt kasta sig in i den kamp som massorna påbörjat. Leninismen är en lära men är också en pragmatisk inställning till revolutionära aktioner, vilket fördjupar och stärker läran och hindrar den från att bli stelbent. Det visar sig i det sätt på vilket Lenin reagerade på revolutionen 1905, som i många avseenden förebådade den inställning som 1917 gjorde honom till huvudarkitekten bakom bolsjevikernas seger.

Vi kommer att spåra bevisen genom att undersöka följande: den bolsjevikiska organisationens begrepp och strukturer som de omvandlades av de revolutionära händelserna; Lenins uppfattningar angående partiets karaktär, massornas roll och den revolutionära strategin; och slutligen hans försök att få sina egna anhängare att acceptera hans uppfattningar.

1905 och den bolsjevikiska revolutionen

Händelserna i januari 1905 tog de flesta ryska revolutionärer med överraskning. Speciellt bolsjevikerna hade inte förutspått dessa händelser och reagerade i allmänhet med farhågor, tvekan och till och med en del fiendlighet. Trots att den folkliga oron under de följande månaderna spred sig över hela landet så ändrade de inte så gärna på sin inställning. Men rörelsen utvecklades så snabbt, och dess om än kortlivade framgångar var så imponerande, att händelserna inte kunde undgå att lämna ett djupt märke på bolsjevismen. Den leninistiska organisation som formades av revolutionen 1905 skiljde sig från den ursprungliga form som Lenin hade utarbetat.

Lenin hade fört fram de övergripande principer som låg bakom hans organisatoriska uppfattningar i *Vad bör göras?* och *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, men också i ett flertal artiklar, rapporter och tal. *Ett brev till en kamrat om våra organisatoriska uppgifter*, som han skrev i september 1902, är i

många avseenden det mest intressanta av dessa dokument. Detta brev innehåller inte bara allmänna formuleringar, utan förser oss också med information som gör det möjligt för oss att förstå Lenins konkreta uppfattningar om det revolutionära partiet. I brevet beskriver han sin syn på förhållandet mellan den revolutionära organisationen och arbetarmassorna, och lägger fram detaljer om partiets struktur och funktionssätt.

Lokalkommittéerna, som själva var underställda centralkommitténs ledning, skulle leda ”den lokala rörelsens *alla sidor*” och bestå av ”fullständigt övertygade socialdemokrater som helt ägnar sig åt socialdemokratisk verksamhet.”¹ Kommittéernas makt skulle till och med utsträckas till ett antal tekniska frågor och till de sektioner som var fullt förmögna att ta itu med frågor som berörde deras egna orter, och sektionernas förhållande till den lokala ledningen måste styras av principer om centralisering och strikt hierarkisk underordning. I detta sammanhang betonade Lenin att ”val och decentralisering ... på intet vis kan tillåtas i någon större utsträckning och ... är [rentav] skadlig i det revolutionära arbetet under självhärskardömet.”² Slutligen finns i basen ”företagskommittén” som består av ”några få revolutionärer som får uppdrag och befogenheter att bedriva hela det socialdemokratiska arbetet på företaget direkt från kommittén.” Lenin betonar: ”Varje medlem av företagskommittén bör betrakta sig som kommitténs representant och skyldig att verkställa alla dess order och iaktta alla ’lagar och sedvanor’ i denna ’fältarmé’ som han tagit värvning i och som han i krigstid inte har rätt att lämna utan ledningens tillstånd.”³ Det är uppenbart att detta sätt att närma sig frågan starkt betonar det strikta behovet av en arméliknande disciplin och kommittéernas nästan obegränsade makt, och att kommittéernas sammansättning återspeglar yrkesrevolutionärernas makt och till och med absoluta herravälde. Men i linje med Lenins åsikter och epokens krav utnämndes partiets kadrer – bolsjeviker såväl som mensjeviker – utifrån systemet med adjungering, och den demokratiska principen att kvalificera sig för poster var nästan okänd som praktik inom den ryska socialdemokratin.

De händelser som ägde rum 1905 och 1906 utsatte den leninistiska taktiken för en svår prövning. Lenin var själv den förste som insåg det. Fram tills dess hade han försvarat tanken på ett parti med mycket begränsat medlemsantal. Men i februari 1905 sa han att ”man måste kraftigt utvidga partiorganisationerna och alla slags organisationer, som sluter upp kring partiet, för att om än i någon mån kunna hålla jämna skritt med den hundrafalt växande strömmen av revolutionär folkenergi ... värva mer arbetarungdom, utvidga de vanliga ramarna för alla partiorganisationer ...”⁴

Vartefter revolutionen 1905 utvecklade sig så utvecklade Lenin dessa tankar. De hade en dubbel mening: å ena sidan utgjorde de en omvandling av en elitistisk syn på partiet till uppfattningen om ett massparti, och å den andra innebar de en omorientering av förhållandet mellan den revolutionära organisationen och massorna, det vill säga ett nytt sätt att betrakta frågan om spontaniteten.

Beslutet att utvidga partiets medlemskap – och i synnerhet ge en mer aktiv roll till arbetarmedlemmarna, vars roll dittills hade varit nästan försumbar – fick en djupgående effekt på den leninistiska organisationens karaktär. 1905 hade bolsjevikerna och mensjeviker i Ryssland tillsammans bara 8.400 medlemmar. 1907 hade antalet stigit till 84.000 (46.000 bolsjeviker och 38.000 mensjeviker). Ett år efter revolutionens utbrott föregrep Lenin den revolutionära organisationens faktiska utveckling, och beskrev den för första gången som ett ”massparti”.⁵ Men detta uttryck syftade inte bara på antalet rekryter, utan också på partiets strukturer och aktionsmetoder, om vilka Lenin skrev: ”Den nya organisationsformen, eller rättare sagt den nya formen för arbetarpartiets grundläggande organisationscell måste ovillkorligen vara bredare än de tidigare cirklarna. Den nya cellen kommer antagligen också att vara en mindre stramt formerad, en ’friare’, en ’lösare’ organisation.”

1 Lenin, *Brev till en kamrat om våra organisationsuppgifter*, på marxistarkiv.se, s 2-3.

2 *Ibid*, s 5.

3 *Ibid*, s 6.

4 Lenin, *Nya uppgifter och nya krafter*, på marxistarkiv.se, s 4.

5 Lenin, *Skall man bojkotta Riksduman?*, på marxistarkiv.se, s 2.

Lenin hade tidigare varit en stark förespråkare för kommittéernas absoluta makt, men hävdade nu att ”de tidigare formella prerogativen [som kommittéerna haft] förlorar nu oundvikligen sin betydelse”.⁶ Han förespråkade dessutom en djupgående förändring av socialdemokratins aktiviteter. Utan att överge de hemliga organisationerna var det icke desto mindre ”absolut nödvändigt” att ”skapa allt flera nya, legala och halvlegala partiorganisationer”.⁷ Trots att Lenin var den som främst tagit initiativet till det hemliga socialdemokratiska partiet, och även om han fortfarande var övertygad om behovet att bevara den underjordiska karaktären för vissa aktivister och delar av partiet, så konstaterade han: ”Vårt parti har stagnerat i illegaliteten. Det har kvävts i den under de senaste åren ... Illegaliteten håller på att ta slut.”⁸

Den demokratiska centralismens ursprung

I *Ett steg framåt, två steg tillbaka* hade Lenin förklarat att debatten mellan de bolsjevikiska anhängarna till centralism och deras mensjevikiska motståndare kunde inskränkas till den grundläggande frågan ”Byråkratism versus demokratism”.⁹ Redan i *Vad bör göras?* hade han skrivit, att under de förhållanden där den ryska socialismen tvingades under jorden och utsattes för ständigt polisförtryck måste respekten för demokratiska principer offras för kraven på säkerhet och effektivitet. Sådana principer ”är [endast] ett tomt och skadligt spegelfäkeri i självhärskardömets mörker, där det är gendarmerna som företar urvalet.”¹⁰ Upproren 1905 och 1906 sopade undan dessa föreställningar, som Lenin själv ganska oriktigt beskrev som ”byråkratiska”. Revolutionen var faktiskt knappt tre månader gammal när han hävdade att det ”även under självhärskardömet [är] möjligt att tillämpa denna princip i mycket större utsträckning än idag.”¹¹ Antagandet av valprincipen i hela partiet var en grundläggande förutsättning för en demokratisering. Det fanns ytterligare en förutsättning: att begränsa kommittéernas nästan godtyckliga makt, och i toppen centralkommitténs makt. Efter Lenins enträgna krav antog bolsjevikerna denna inriktning. Bolsjevikernas kongress i april 1905 uttalade sig för ”kommittéernas självbestämmanderätt” gentemot centralkommittén, och den sistnämndas makt påverkades kraftigt. Ett år senare uttalade Lenin sin tillfredsställelse med St Petersburgorganisationens ”demokratiska grundvalar”. Han förklarade ”att *alla* partimedlemmar diskuterar och *avgör* i frågor om proletarietets politiska kampanjer, och att *alla* partimedlemmar *beslutar* om partiorganisationernas taktiska linje.”¹² Under många månader var faktiskt livet i de bolsjevikiska organisationerna mycket intensivt. Det var långdragna och livliga debatter där olika strömningar drabbade samman. Återföreningen av de bolsjevikiska och mensjevikiska kommittéerna i en enda rörelse underströk behovet att låta avgränsade ideologiska tendenser konfrontera varandra öppet.

Det var under denna period och i detta klimat som en princip uppstod, som den kommunistiska rörelsen skulle göra till sin, åtminstone på pappret, och som den idag ständigt hänvisar till – principen om demokratisk centralism. Ursprungligen återspeglade den en anpassning mellan de bolsjevikiska och mensjevikiska fraktionerna. Även om den antogs vid det Ryska socialdemokratiska arbetarpartiets (förenings-) kongress, som hölls i Stockholm 1906 och dominerades av mensjevikerna, så införlivades den icke desto mindre i partiets stadgar på Lenins yrkande. Det var Lenin som lade fram en resolution vid kongressen som sa att ”principen om demokratisk centralism i partiet är nu allmänt accepterad.”¹³ Resolutionen i sig själv var ytterst kortfattad, men den efterföljande diskussionen avslöjade vilken betydelse Lenin gav den demokratiska centralismen. Han sa

6 Lenin, *Om partiets reorganisering*, på marxistarkiv.se, s 3.

7 *Ibid*, s 1.

8 *Ibid*, s 2.

9 Lenin, *Ett steg framåt, två steg tillbaka*, på marxistarkiv.se, s 101.

10 Lenin, *Vad bör göras?*. på marxistarkiv.se, s 69.

11 Lenin, ”The Third Congress of the RSDLP”, *Collected Works*, band 8, s 409.

12 Lenin, ”Let the Workers Decide”, *ibid*, band 10, s 503.

13 Lenin, ”A Tactical Platform for the Unity Congress of the RSDLP”, *ibid*, band 10, s 163.

till exempel att det var nödvändigt att ”verkligt tillämpa principen om demokratisk centralism i partiorganisationen, outtröttligt arbeta för att faktiskt och inte bara till namnet göra lokalorganisationerna till partiets främsta organisatoriska enheter, och se till att alla högre organ väljs, är ansvariga och kan återkallas.”¹⁴ Att kadren var kvalificerade och möjliga att återkalla – att de verkligt var representativa – var alltså väsentligt för sektionernas ökade självbestämmande.

Det fanns mer. Enligt Lenins åsikt innebar demokratisk centralism också ”full frihet att kritisera, så länge detta inte förrycker enheten i en bestämd handling; det utesluter all kritik som förrycker eller försvårar enheten i en handling som partiet har beslutat om.”¹⁵ Och på samma tema: ”Om vi verkligen och på allvar har beslutat att införa demokratisk centralism i vårt parti ... måste vi diskutera dessa [parti-] frågor i pressen, vid möten, i cirklar och vid gruppmöten.”¹⁶ Och i samband med debatten i den ryska socialistiska rörelsen om möjligheterna för ett väpnat uppror tillade Lenin: ”I stridens hetta, när den proletära armén spänner sig till det yttersta, kan ingen som helst kritik tillåtas i dess led. Men innan stridsropet har utfärdats ska det vara största och friast möjliga diskussion...”¹⁷

Frihet att diskutera. Enhet i handling. Frågan återstår om vilka som har makt att utfärda dessa ”stridsrop” som upphäver rätten att kritisera fritt. Lenins svar var otvetydigt: bara partikongressen, och inte centralkommittén, har denna makt. Han ansåg det till och med legitimt att föra ”ideologisk kamp” mot resolutioner från centralkommittén som han ansåg vara ”felaktiga”. Vid flera tillfällen vägrade bolsjevikerna på Lenins uppmaning att genomföra beslut som tagits av den centralkommitté som hade valts vid Stockholmskongressen. Genom att vid dessa tillfällen åberopa principen om demokratisk centralism erkände Lenin indirekt att denna princip begränsade centralkommitténs makt gentemot ett bredare baserat organ – kongressen.

Det fanns ytterligare en aspekt på denna definition av den demokratiska centralismen: rätten för en minoritet att finnas till och yttra sig fritt i partiet. Förvisso hade Lenin åberopat dessa minoritetsrättigheter redan 1903 och 1904, men hans inställning i detta avseende blev särskilt tydlig 1905 och 1906. Återföreningen mellan bolsjevikerna och mensjevikerna gav dessutom denna fråga ännu en dimension. Det blev nödvändigt att skydda partiets revolutionära styrka mot ideologisk förvirring. Lenin drog följande slutsats: ”det kan inte finnas något massparti, inget klassparti, utan fullständig klarhet om de viktigaste skillnaderna, utan öppen kamp mellan olika strömningar.”¹⁸ Han erkände alltså rätten att bilda tendenser, och till och med fraktioner, som han vid Stockholmskongressen beskrev som ”helt naturliga”.¹⁹

Förvisso fördes denna breda och ”liberala” definition av demokratisk centralism och minoritetens rättigheter – bredare och mer liberal än i många partier som förklarar sig vara demokratiska – fram under en period då mensjevikerna utgjorde majoriteten. Det var icke desto mindre ingen slump att principen om demokratisk centralism antogs och att Lenin beslutade omsätta denna princip i verkligheten, vid en tidpunkt då leninismen under påverkan av revolutionära händelser och massornas offensiv för första gången gav sig i kast med själva orsaken till sin existens – revolutionen.

Från kaderorganisation till massornas spontanitet

Utan att någonsin förakta eller genomgående misstro arbetarklassens revolutionära möjligheter hade Lenin trots allt grundat en viktig del av de teorier som utvecklades i *Vad bör göras?* på övertygelsen om att dessa möjligheter – som ligger slumrande och grusas av den borgerliga ideologins dominerande inflytande – måste ”stimuleras” utifrån. Den första redovisningen av hans teorier återspeglade

14 Lenin, ”Report on the Unity Congress of the RSDLP”, *ibid*, band 10, s 376.

15 Lenin, *Frihet att kritisera och enhet i handling*, på marxistarkiv.se, s 2.

16 Lenin, ”Report on the Unity Congress of the RSDLP”, *ibid*, band 10, s 380.

17 *Ibid*, s 381.

18 Lenin, ”But Who Are the Judges”, *ibid*, band 13, s 159.

19 Lenin, ”Report on the Unity Congress of the RSDLP”, *ibid*, band 10, s 323.

Lenins åsikt att den överväldigande majoriteten av arbetarna bara är förmögna till spontana aktioner som i sig själva till största delen är inriktade på arbetet och inte på något verkligt sätt kan utmana ”systemet” och skapa ett socialistiskt medvetande. Denna pessimism hade nu visat sig vara oberättigad: utan någon kraftig, utifrån kommande ”stimulans”, och utan någon organisation som kunde sätta igång, rikta in och leda massornas aktivitet, så utvecklade dessa massor en utomordentligt bred och djup, i grund och botten politisk och revolutionär rörelse. Dessutom uppvisade proletariatet ofta större klarhet om målet och mer klarsynta bedömningar än de ledare som antogs vägleda dem. När Lenin drog lärdomarna av Moskvaupproret i december 1905, medgav han till exempel: ”Proletariatet kände tidigare än sina ledare den förändring i de objektiva kampbetingelserna, som krävde övergång från strejk till uppror.”²⁰ Detta uttalande är från augusti 1906. Sex månader senare förkunnade Rosa Luxemburg: ”vid varje vändpunkt av kampen drev massorna som vanligt bara ledarna spontant mot mer avancerade mål.”²¹

Detta är inte den enda likhet man under denna period kan upptäcka mellan Lenins tankar, såsom de hade förändrats av händelserna under revolutionen, och de tankar som Rosa Luxemburg hade uttryckt tidigare, och vars åsikter verkade bekräftas av Lenins uppfattningar. I mars 1906 uttryckte sig Lenin på ett sätt som var slående likt de teorier som Rosa Luxemburg hade utvecklat i *Masstrejk, parti och fackföreningar*. Han skriver: ”Näm en period i den ryska eller världens historia, hitta sex månader eller sex år då det har gjorts lika mycket för folkmassornas fria och oberoende organisering som under de sex veckornas revolutionära virvelvind i Ryssland...”²² Liksom Luxemburg förkunnade Lenin nu att generalstrejken, som hade uppstått på massornas och inte något partis initiativ, också var en sorts organisation. Han talade mycket uppskattande om ”folkets och i synnerhet proletariats organisatoriska förmåga.”²³ Detta var liktydigt med att ersätta partiet med massorna i en av partiets grundläggande funktioner, och låg nära att återupprätta proletariats spontanitet, som han tidigare – i synnerhet i *Vad bör göras?* – hade angripit så våldsamt.

Lenins misstro mot arbetarklassens spontanitet hade 1903 fått honom att skriva partistadgar som var ämnade att utgöra ett ”bålverk” mot opportunisten och hindra tveksamma, vacklande, ovärdiga element som inte kunde bli en del av eliten, av den proletära förtruppen, att komma med i organisationen. Dessa farhågor hade nu sopats undan. Lenin varnade för att överdriva faran för att partiet på grund av ”att massor av ickesocialdemokrater på en gång inträder i partiet [skulle] uppgå i massan, ... upphöra att vara klassens målmedvetna förtrupp, [och] ... degraderas till ett släptågsparti”: ”det [skulle] vara rent av löjligt att tvivla på att de arbetare, som inträder i vårt parti och de som i morgon på CK:s uppmaning kommer att inträda i detsamma, i nittionio fall av hundra är socialdemokrater.”²⁴

Så sent som i januari 1905 uppmanade Lenin socialdemokratien att ”styra ... massornas spontana rörelse”, och använde alltså ett uttryck som motsvarade själva grundvalarna i hans teori om förhållandet mellan partiet och arbetarklassen. I juni samma år hade han fördömt parollen om ”arbetarinitiativ” såsom farlig. Efter att ha anammat revolutionens lärdomar upptäckte han några få månader senare den proletära spontanitetens och initiativens stora förtjänster.

Lenin och den permanenta revolutionen

Före 1905 hade Lenin ägnat föga uppmärksamhet åt frågan om revolutionär strategi, och hade begränsat sig till att godta det grundläggande marxistiska sättet att närma sig frågan om i vilken ordning den borgerliga och den socialistiska revolutionen skulle komma. Som mest hade han

20 Lenin, *Moskvaupprorets lärdomar*, på marxistarkiv.se, s 2.

21 Citerat i J P Nettl, *Rosa Luxemburg*, London 1966, vol 1, s 333.

22 Lenin, ”The Victory of the Cadets and the Tasks of the Workers’ Party”, *Collected Works*, band 10, s 258.

23 *Ibid*, s 259.

24 Lenin, *Om partiets reorganisering*, på marxistarkiv.se, s 2.

föreslagit att bönderna under ryska förhållanden skulle kunna spela en positiv roll under kampen för att krossa den gamla, halvfeodala samhällsordningen. Han förblev hursomhelst övertygad om att den borgerliga och den proletära revolutionen var två olika processer som var åtskilda av ett historiskt stadium som politiskt kännetecknades av liberal demokrati och ekonomiskt av en kapitalistisk utveckling. Han var i detta avseende trogen en ortodoxi som han ännu inte hade börjat betrakta som otillräcklig, och han förutsåg inte de motsättningar som skulle bli resultatet när det ”klassiska” marxistiska perspektivets antaganden tillämpades mekaniskt på ett till stora delar förkapitalistiskt samhälle som det tsaristiska Ryssland. Ett exempel får räcka: hur skulle man kunna tänka sig en framgångsrik borgerlig revolution i ett land där borgarklassen, i motsats till dess historia i Väst-europa, hade en underordnad roll i samhällets utveckling och saknade kraft och företagsamhet på både det ekonomiska och politiska området?

Revolutionens utbrott 1905 ställde Lenin inför den revolutionära strategins problem och tvingade honom att gå utöver de allmänna ordalag som han dittills hade ansett räcka. På sommaren 1905 skrev han en lång och viktig pamflett, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, där han riktade mycket hård kritik mot den ryska borgarklassens inställning, och bedömde att den både var oförmögen att leda en revolution och fientligt inställd till dess seger, och menade att arbetarklassen måste ta på sig borgarklassens revolutionära funktion. Men den sistnämndas numerära svaghet tvingade den att söka allierade, som enligt Lenins åsikt inte återfanns inom intelligentsian eller medelklasserna i städerna, utan bland befolkningen på landsbygden. Det var ursprunget till formuleringen ”proletariatets och böndernas demokratiska diktatur”. Men trots den politiska fantasi som detta sätt att närma sig frågan krävde, så var Lenin fortfarande fånge i vissa formuleringar. Han fortsatte att betona skillnaden mellan den borgerliga och den socialistiska revolutionen, och förblev övertygad om att den revolutionära alliansen mellan arbetarna och (fattig-) bönderna inte upphävde den borgerliga karaktären på den politiska, ekonomiska och sociala omvälvning som skulle komma att skaka det ryska samhället. Bara Trotskij och Parvus utvecklade en teori som tog hänsyn till den revolutionära dynamiken i all dess skapande rikedom och komplexitet, förkastade de gamla dogmerna och till slut bröt med ortodoxin. Det var ursprunget till teorin om den permanenta revolutionen.

Sovjetunionens historiker har försökt blåsa upp motsättningarna mellan Lenin och Trotskij, och har betonat deras åsikters oförsonliga karaktär vad gäller den permanenta revolutionen. Men alla som känner till Lenins benägenhet till skarp och ofta syrlig polemik och verbalt våld kan inte undgå att slås av den återhållsamma tonen i hans kritik av Trotskijs teorier angående den permanenta revolutionen. Sovjetrysslands framtida grundare hade inte haft tillfälle att läsa den studie där Trotskij utvecklade sina tankar. Dessutom ändrade Lenin sina egna åsikter vartefter massornas revolutionära uppror gick framåt. Kontrasten mellan hans tidigare uppfattningars ”klassicism” och naturen hos hans nya tankar är tidvis så slående att man med lätthet kan hitta nästan ”trotskistiska” åsikter i hans skrifter från denna period. Även här fick hans pragmatism och typiska tendens att avvisa dogmatiska överväganden till förmån för aktionernas lärdomar och behov leninismen att förlika sig med verkligheten.

Med anspelning på den marxistiska teorin om revolutionens borgerliga och socialistiska stadier förkunnade Lenin på våren 1905: ”Om vi tolkar detta korrekta marxistiska schema ... som att vi på förhand, innan något uppsving börjat, måste mäta ut en mycket blygsam del, låt oss säga bara ett steg, om vi i linje med detta schema och innan något uppsving börjar försökte ’skissera en handlingsplan för den revolutionära epoken’, så vore vi experter på kalkborgerlighet.”²⁵ Vad gäller övergången från den borgerliga till den proletära revolutionen, så sa han i *Socialdemokratins två taktiska linjer* att den kunde bli kort och kunde påskyndas av partiets inställning. I sin fortsatta analys tillade han att det inte fanns någon verklig lucka mellan de borgerliga och proletära stadierna: ”Den nuvarande [borgerliga] revolutionens fullständiga seger kommer att bli slutet på den

25 Lenin, ”On the Provisional Revolutionary Government”, *Collected Works*, band 8, s 465.

demokratiska omvälvningen och början till en beslutsam kamp för en socialistisk omvälvning.”²⁶ Några få månader senare urskiljde han den revolutionära utvecklingens olika stadier, och skrev att den period då borgarklassen skulle inta en öppet fientlig inställning till revolutionen skulle följas av en andra period som han beskrev på följande sätt: ”På grund av det i den [föregående] perioden uppkomna läget växer och blossar en ny kris och en ny kamp upp, varvid proletariatet kämpar för bevarandet av de demokratiska erövringarna till fördel för den socialistiska revolutionen. Denna kamp vore nästan hopplös för det ryska proletariatet ensamt, och dess nederlag vore lika oundvikligt som det ... franska proletariatets nederlag 1871, om inte det europeiska socialistiska proletariatet komme det ryska proletariatet till hjälp.” Och Lenin drog slutsatsen: ”Under sådana omständigheter kan Rysslands proletariat vinna en andra seger. Saken är inte längre hopplös. Den andra segern blir den socialistiska omvälvningen i Europa.”²⁷ Eftersom dessa olika stadier sannolikt skulle följa mycket snabbt på varandra, och eftersom de dessutom verkade vara en del av en fortgående process, så låg hans analys, även om den var ganska kortfattad, ytterst nära Trotskijs. I en synbarligen oskyldig artikel som Lenin skrev i september 1905 finns faktiskt följande typiskt ”trotskistiska” meningar: ”från den demokratiska revolutionen skall vi omedelbart börja övergå till den socialistiska revolutionen, just i den mån våra krafter, det medvetna och organiserade proletariatets krafter det medger. Vi är för en oavbruten revolution. Vi kommer inte att stanna på halva vägen.”²⁸

Å ena sidan permanent revolution, å den andra oavbruten revolution. Lenin använde denna formulering en enda gång. Men han använde den. Är det inte betecknande att den dyker upp vid en tidpunkt då den revolutionära stormen, efter att ha skakat om Lenins organisationsteorier också utsatte hans strategiska uppfattningar för en prövning? Efter nederlaget för proletariatet 1906 och tsarismens återupprättande övergav Lenin till synes perspektivet på en ”oavbruten revolution”, som han hade föreställt sig 1905. Det dröjde till 1917 innan detta perspektiv uppträdde på nytt, hävdade sig och segrade.

Lenins kamp mot bolsjevikerna

1905 genomgick alltså bolsjevismens organisatoriska principer och strategiska uppfattningar, både som teorier och verktyg, en djupgående förändring. För att kunna förstå den verkliga karaktären på detta fenomen måste vi visa att Lenin för att kunna genomföra denna förändring ofta tvingades föra kamp mot sina egna anhängare, och att denna kamp dessutom fördes mot just de som grundade sitt motstånd på leninismens egna principer. Med andra ord att bolsjevismens mognande, demokratisering och radikaliserings uppnåddes genom att Lenin drabbade samman med ett flertal bolsjeviker som höll fast vid formuleringar och förenklade åsikter som Lenin själv hade utarbetat. Det gällde till exempel förändringen av partiets strukturer. Lenin blev tvungen att gå mot de som han kallade *komitetjiki*, kommittébyråkrater, som – precis som Lenin hade gjort 1902 – varnade partiet för frestelsen ”att leka demokrati”. Diskussionerna på bolsjevikkongressen i London 1905 var särskilt stormiga. Med ett långtifrån enhälligt stöd framhöll Lenin behovet att ”proletarisera” partiets kadrer. Men kadreerna av yrkesrevolutionärer uttryckte öppet sin misstro mot arbetarna, som de ansåg vara oförmögna att åta sig ledande funktioner. Lenin skriver, att han när han lyssnade på deras talesmän ”nästan inte kunde sitta stilla”.²⁹ Han presenterade ett ändringsförslag till stadgarna som förpliktade partiet att öka antalet arbetare i bolsjevikkommittéerna. Ändringsförslaget avlogs. Enligt Krupskaja var Lenin ”inte ... så besviken över att hans åsikt inte gått igenom på kongressen, ... [därför] att han visste att den annalkande revolutionen radikalt skulle komma att läka partiet från oförmågan att dra in arbetare i kommittéerna.”³⁰

26 Lenin, *Socialdemokratins två taktiska linjer i den demokratiska revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 59.

27 Lenin, *Revolutionens etapper, riktning och perspektiv*, på marxistarkiv.se, s 1.

28 Lenin, *Socialdemokratins förhållande till bonderörelsen*, på marxistarkiv.se, s 5.

29 Lenin, ”The Third Congress of the RSDLP”, *Collected Works*, band 8, s 411.

30 Nadezjda Krupskaja, *Lenin*, på marxistarkiv.se, s 58.

Det var i själva verket vad som hände. Men tonen i en del av Lenins brev tyder klart på hur stark opposition han mötte i sin egen organisation. I ett brev till bolsjevikerna i St Petersburg i februari 1905 skrev han: ”Se till att sätta oss i *direkt* kontakt med de nya styrkorna, med ungdomen, med nybildade cirklar ... Hittills har inte *en enda* av St Petersburgarna (skäms!) givit oss en *enda* ny rysk kontakt ... Det är en skandal, vår undergång! Tag för guds skull lärdom av mensjevikerna.”³¹ Och vidare: ”Ni måste se till att organisera, organisera och organisera *hundratals* cirklar, och helt förpassa till bakgrunden de vanliga, välmentade kommitté- (hierarkiska) dumheterna. Detta är krigstider. Antingen skapar ni överallt *nya*, unga, friska, energiska kamporganisationer ... eller så kommer ni att gå under, bärande ’kommittébyråkraternas’ gloria.”³² I ett annat brev till bolsjevikernas kampkommitté i huvudstaden från oktober 1905 uppmanade han sina anhängare att ”för guds skull ... skicka alla ’funktioner, rättigheter och privilegier’ åt helvete.”³³

Hans revolutionära flexibilitet började redan drabba samman med partistrukturens konservativa tröghet, trots att de sistnämnda fortfarande inte hade rört sig långt från sitt ursprung.

En liknande sammandrabbning ägde rum kring den roll som bolsjevikernas organisation tillerkände det mest nyskapande fenomenet 1905 – sovjeterna. Många av Lenins anhängare såg i själva verket på dem med misstro och fientlighet. Var inte sovjeterna resultatet av spontana massaktioner, ett resultat av den spontanitet som Lenin hade varnat dem för? Representerade de inte en institution som knappt hade någon struktur, som saknade hierarkiska och ideologiska ramar, som var självständig från den socialdemokrati som Lenin – ja Lenin själv – hade förkunnat vara en absolut nödvändighet? I detta avseende var Lenin oförberedd på att förstå och acceptera företeelsen med sovjeter. Det gällde speciellt den mest berömda sovjeten, den i St Petersburg, som dessutom kontrollerades av mensjevikerna. Bogdanov, som vid den tiden var den ledande medlemmen i bolsjevikorganisationens ryska byrå, gick i själva verket så långt att han hävdade att sovjeten skulle kunna bli kärnan till ett antisocialistiskt parti. Enligt hans åsikt skulle bolsjevikerna tvinga den att godta deras program liksom centralkommitténs makt, varefter den skulle sugas upp i partiet. Med stöd från många leninister tillade Bogdanov, att om sovjeten vägrade gå med på detta, så skulle bolsjevikerna dra tillbaka sitt stöd och fördöma dess politiska linje. Krassin, partiets representant i St Petersburg-sovjeten, krävde öppet att den skulle acceptera socialdemokratins program och makt.

Lenins inställning var mycket mer flexibel än sina kamraters. Strax innan han anlände till St Petersburg i november 1905 publicerade bolsjeviktidningen *Novaja Zjizn* en artikel som uttryckte stark misstro mot sovjeterna. I sitt svar konstaterade Lenin att författaren till artikeln i fråga ”har fel när han ställer frågan...: ’arbetardeputerades sovjet eller partiet?’ Jag tror att det är fel att ställa frågan så och att beslutet *definitivt* måste bli: *både* arbetardeputerades sovjet *och* partiet.”³⁴ Lenin gick mot sina anhängares uppfattningar i huvudstaden, och förkunnade: ”Jag tror att det är oklokt att kräva att arbetardeputerades sovjet ska acceptera det socialdemokratiska programmet och ansluta sig till det socialdemokratiska arbetarpartiet”. Han tillade att sovjeten ”bör betraktas som fröet till en *provisorisk revolutionär regering*”, och talade därmed i själva verket för att den skulle vara oberoende i förhållande till de politiska partierna.³⁵

St Petersburg-bolsjevikernas officiella tidning vägrade publicera Lenins uppfattning. Dessa motsättningar mellan Lenin och hans anhängare, vars tvekan och lättskrämthet gjorde honom så bekymrad, går även att spåra i andra exempel. Exempelvis betraktades den ”Blodiga söndagen”, som utlöste revolutionen 1905, med stor reservation av bolsjevikerna i St Petersburg, som hade betänkligheter om den primitiva karaktär och vissa religiösa sidor som fanns hos demonstrationen som leddes av prästen Gapon. Lenin var tvärtom entusiastisk. Från och med januari månaden han på kampen och

31 Lenin, ”Letter to Gusev”, *Collected Works*, band 34, s 296.

32 Lenin, ”Letter to Bogdanov and Gusev”, *ibid*, band 8, s 146.

33 Lenin, ”Letter to the Combat Committee of the St Petersburg Committee”, *ibid*, band 9, s 345.

34 Lenin, ”Our Tasks and the Soviet of Workers Deputies”, *ibid*, band 10, s 19.

35 *Ibid*, s 21.

radikaliseringen av den, och följde med allt större förhoppningar framstegen för den revolutionära offensiven. Alla bolsjevikerna delade inte dessa känslor. Vid kongressen i London i april 1905 uttryckte Bogdanov, en av organisationens viktigaste ledare, en åsikt som otvivelaktigt fanns hos en avsevärd del av medlemmarna, när han krävde att kadrenna framförallt skulle betona ”vikten av disciplin”, och fortsätta denna linje ”utan att låta sig förskräckas av ’absurda anklagelser att de bromsar utvecklingen av massornas revolutionära stämningar’.”³⁶

Dessa farhågor angående proletarietets spontana aktioner som saknade eller nästan helt saknade organisation fanns kvar hela 1905, tillsammans med uttalade tvivel att förbinda partiet till ett väpnat uppror. Lenin försvarade tvärtom denna linje av all sin kraft, men tvingades kompromissa med de mer måttfulla elementen, i synnerhet vad gäller ordalydelsen i de resolutioner som bolsjevikernas Londonkongress ägnade åt frågan om upproret. Men vid kongressen förkunnade Lenin att ”vi underskattade upprorets betydelse och ofrånkomlighet.”³⁷ Han uttryckte en önskan att inte bara diskutera principen om ett väpnat uppror utan också hur det skulle förberedas praktiskt. Han återkom till detta tema under hela sommaren och hösten 1905. Att döma av tonen i hans appeller förefaller det som om hans anhängare inte tog emot hans åsikter särskilt välvilligt.

20 juni 1905: ”Må därför all vacklan och allt tvivel snart försvinna, må envar inse hur absurda, hur ovärdiga alla försök är att i nuvarande tid slingra sig undan den ofrånkomliga uppgiften: det dådkraftiga förberedandet av det väpnade upproret.” Och han lade till en enträgen varning mot ”faran av dröjsmål”.³⁸

16 oktober 1905: ”Det skrämmer mig - jag lovar er - det skrämmer mig att upptäcka att det har talats om bomber i mer än sex månader, och ändå har inte en enda tillverkats! Och det är de mest lärda personerna som pratar ... Gå till ungdomen, mina herrar! Det är den enda boten!” Och han krävde enträget: ”Gå till ungdomen! Bilda *genast* kampgrupper överallt ... Organisera omedelbart grupper på tre, tio, trettio, etc personer. Låt dem *genast* beväpna sig bäst de kan, må det så vara med en revolver, en kniv, en trasa indränkt i fotogen för att starta bränder, etc ... Det skadliga idag är ... vår tröghet.”³⁹

Slutet av oktober 1905: ”Förhållande, diskussion, fördröjande, obeslutsamhet är undergång för upproret.”⁴⁰ Nästan på dagen tolv år senare använde Lenin samma språk för att knäcka ett liknande motstånd från vissa av sina anhängare. Här har vi en slående och karakteristisk parallell: Lenins inställning 1905 förebådar verkligen hans inställning 1917. 1905 riktade leninismens författare den första utmaningen mot sin egen lära, 1905 var så att säga Lenins första revolt mot leninismen.

Denna revolt innehöll fröna till revolutionen. Men före 1917 skulle historien återigen visa motsatsen. Revolutionen 1905 hade visat en djupt demokratisk del av Lenins strategi. Kontrarevolutionens seger, med början 1907, förde å andra sidan med sig en intensifiering av de auktoritära element som också finns i hans teorier. De proletära segrarna 1905 hade påtvingat Lenin, mer än leninisterna, en ibland plågsam revidering av vissa av sina tankar. Men denna revidering var lika flyktig som de revolutionära framgångar som hade orsakat dem. När tsarismen lyckades återupprätta sig och den period inleddes 1908, som i den ryska arbetarrörelsens historia är känd under namnet ”reaktionsåren”, så krympte bolsjevismen till en sekts storlek och antog också en sekts särdrag. Massornas nederlag och modlöshet, fängslandet av tusentals kämpar och deras död, socialistledarnas landsflykt, återgången till ännu svårare underjordiska förhållanden än före 1905, tvingade tillbaka organisationen till sina gamla hjulspår. Då utvecklades auktoritära tendenser, en strävan efter monolitism, en benägenhet till dogmatism och andra negativa drag som historiker inte

36 Solomon Schwarz, *The Russian Revolution of 1905: the Workers' Movement and the Formation of Bolshevism and Menshevism*, Chicago-London 1967, s 133.

37 Lenin, ”The Third Congress of the RSDLP”, *Collected Works*, band 8, s 370.

38 Lenin, *Proletariatets kamp och bourgeoisins servilitet*, på marxistarkiv.se, s 1.

39 Lenin, ”Letter to the Combat Committee of the St Petersburg Committee”, *Collected Works*, band 9, s 344-346.

40 Lenin, *Vilka uppgifter åligger den revolutionära arméns kampavdelningar?*, på marxistarkiv.se, s 3.

kan bortse från när de gör bokslut över leninismen.

Dessa mörka år slutade strax innan Första världskriget, i och med inledningen av en revolutionär offensiv som bromsades men inte stoppades av kriget. Och det var då, och mer än någonsin under trycket från massorna, som Lenin uppnådde sin fortfarande största förtjänst: att 1917 ha förverkligat den utomordentliga och avgörande sammansmältningen mellan en klass och dess parti.

När den revolutionära vågen drog sig tillbaka, när världsrevolutionen misslyckades, när Sovjetryssland drog sig tillbaka in i sig själv, så innebar det slutet för denna symbios. Men även om historien konstaterar att den försvann, så kan den inte glömma den och den måste bevara lärdomarna av den. Lärdomen är enkel: även revolutionära partier som säger sig leda massorna kan bara fullfölja sin funktion under gynnsamma tillfällen, då de avsäger sig rollen som ledare till förmån för rollen som kader, och vänder på banden till proletariatet och underkastar sig den befriande kraft som härrör från det.